

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα: σύγκριση μεταξύ αγροτικού και αστικού χώρου.

Μαραβέγιας Ν.¹, Δούκας Γ.², Ιωαννίδου Σ.³ και Λύκος Μ.⁴

¹ Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Θεμιστοκλέους 6, 10678 Αθήνα, Ελλάδα, nmaran@pspa.uoa.gr

² Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Θεμιστοκλέους 6, 10678 Αθήνα, Ελλάδα, jodoukas@pspa.uoa.gr

³ R.A.P.I.D. Ltd, Αναγνωστοπούλου 43, 10673 Αθήνα, Ελλάδα, rapidecon@gmail.com

⁴ Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Θεμιστοκλέους 6, 10678 Αθήνα, Ελλάδα, mlykos@gmail.com

Λέξεις κλειδιά: οικονομική κρίση, αστικός / αγροτικός χώρος, Κοινή Αγροτική Πολιτική

Περίληψη

Τα σημάδια της τρέχουσας οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα αποτυπώνονται στην εξέλιξη των βασικότερων οικονομικών και κοινωνικών δεικτών. Τόσο η συρρίκνωση της προϊόντος όσο και η εκτόξευση της ανεργίας είναι εμφανείς στο σύνολο των ελληνικών περιφερειών. Η περιρρέουσα αντίληψη ότι στον αστικό χώρο οι συνθήκες επιδεινώθηκαν δραματικότερα από ότι στον αγροτικό επιβεβαιώνεται μόνο εν μέρει από την ανάλυση. Η συγκριτική μελέτη της Αττικής με τις τέσσερις εντονότερα αγροτικές περιφέρειες της χώρας (Ανατολική Μακεδονία - Θράκη, Θεσσαλία, Δυτική Ελλάδα και Πελοπόννησος) δείχνει συγκριτικά μικρότερη συρρίκνωση του προϊόντος στην μητροπολιτική περιφέρεια αλλά παράλληλα σημαντικότερη επιδείνωση των δεικτών απασχόλησης και ανεργίας. Τέλος επιχειρείται να διερευνηθεί ο ρόλος που μπορεί να διαδραματίσει ο αγροτικός τομέας σε συνθήκες κρίσης στο πλαίσιο της νέας Κ.Α.Π. για την περίοδο 2014 - 2020. Για την καλύτερη δυνατή παρουσίαση των συμπερασμάτων γίνεται χαρτογραφική απεικόνιση των αποτελεσμάτων.

1. Εισαγωγή

Η πρωτόγνωρη οικονομική κρίση της τρέχουσας περιόδου έχει προκαλέσει στους πολίτες διάφορα συναισθήματα, επίσης πρωτόγνωρα. Αυτά με τη σειρά τους οδηγούν σε κάποια εύλογα ερωτήματα: θα είναι τα αρνητικά αποτελέσματα της κρίσης μόνιμα; Θα προκληθεί μόνιμη οικονομική και κοινωνική περιθωριοποίηση ενός τμήματος του πληθυσμού, έως πρότινος παραγωγικού; Αυτή η περιθωριοποίηση συνεπάγεται και εξαθλίωση;

Είναι ευρέως αποδεκτό από τη σχετική βιβλιογραφία ότι η ανεργία και το μειωμένο εισόδημα συσχετίζονται θετικά με την ύπαρξη ψυχικών διαταραχών, με προβλήματα εθισμού και κατάχρηση ουσιών, καθώς και με την υιοθέτηση ενός λιγότερο υγιεινού τρόπου ζωής. Γενικά, η χαμηλότερη κοινωνικο-οικονομική κατάσταση σχετίζεται με υψηλότερα ποσοστά νοσηρότητας και θνησιμότητας (Zavras et al, 2013). Επομένως, σε συνθήκες ραγδαίας επιδείνωσης των σχετικών δεικτών (εισοδήματος και ανεργίας) είναι αναμενόμενη η αντίστοιχη επιδείνωση των ανωτέρω κοινωνικών παραμέτρων.

Κατά τη διάρκεια της κρίσης τα επίσημα στοιχεία δείχνουν σημαντική αύξηση των αυτοκτονιών, της παραβατικότητας και των αστέγων (Chrysologas, 2012) – με τα παραπάνω φαινόμενα (και κυρίως την απώλεια στέγης) να εμφανίζονται πρωτίστως στις μεγάλες πόλεις. Γι' αυτό και οι σχετικές εικόνες εξαθλίωσης που προκάλεσαν σοκ στην κοινή γνώμη είχαν όλες ένα κοινό παρονομαστή – προέρχονταν από τον αστικό χώρο. Αυτό μπορεί να σημαίνει δύο πράγματα: ή ότι η ύπαιθρος έχει ανοσία σε τέτοιου είδους φαινόμενα, ή, πιο απλά, ότι ο αγροτικός χώρος απέχει πολύ από την προβολή που επιφυλάσσουν τα ΜΜΕ σε τέτοιου είδους ειδήσεις.

Μία συγκριτική μελέτη της εξέλιξης των βασικών οικονομικών και κοινωνικών δεικτών (προϊόν, απασχόληση κ.λπ.) στους δύο χώρους (αγροτικό και αστικό) προφανώς και δεν μπορεί να εξαντλήσει την ανάλυση του φαινομένου – μπορεί όμως να δώσει κατεύθυνση στη μελέτη αυτή. Π.χ. εάν οι αρνητικές εξελίξεις εμφανίζονται αποκλειστικά και μόνο σε κάποιον από τους δύο χώρους ή εάν το εύρος του φαινομένου είναι τελείως διαφορετικό μεταξύ των δύο, αυτό επιβάλλει τη χάραξη διαφορετικών πολιτικών αντιμετώπισης.

Εδώ εμπλέκονται οι πολιτικές, σε επίπεδο εθνικό, ευρωπαϊκό κ.λπ., και ο ρόλος που μπορούν να παίξουν στην υπέρβαση της κρίσης. Είναι γνωστό ότι στην ΕΟΚ / ΕΕ υπάρχει ειδική τομεακή πολιτική με σκοπό τη στήριξη και ανάπτυξη του αγροτικού χώρου – πρόκειται για την Κοινή Αγροτική Πολιτική η οποία θεσμοθετήθηκε στα πρώτα στάδια της ενωσιακής διαδικασίας. Αντίστοιχη πολιτική για τον αστικό χώρο δεν υπήρξε ποτέ (παρά μόνο δράσεις στο πλαίσιο άλλων πολιτικών όπως η Περιφερειακή / Πολιτική Συνοχής). Γι' αυτό και αξίζει να μελετηθεί η δυνατότητα παρέμβασης της ΚΑΠ, της ευρωπαϊκής πολιτικής με το μεγαλύτερο οικονομικό εύρος από κάθε άλλη, όσον αφορά στη στήριξη του χώρου αναφοράς της, δηλαδή του αγροτικού, υπό συνθήκες κρίσης ή έστω κατά την πρώτη περίοδο εξόδου από αυτή.

2. Μεθοδολογία

Επιλογή γεωγραφικών μονάδων προς μελέτη

Η μελέτη επιχειρεί μία σύγκριση των επιπτώσεων της κρίσης στον ελληνικό αστικό και αγροτικό χώρο. Για τις συγκρίσεις έχει επιλεγεί το χωρικό επίπεδο NUTS 2 (σύμφωνα με την εδαφική ονοματολογία της ΕΕ) – στο ελληνικό παράδειγμα πρόκειται για το επίπεδο των διοικητικών περιφερειών. Η επιλογή του «αγροτικού» και του «αστικού» χώρου έγινε με κριτήριο το ποσοστό συμμετοχής των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα ως προς το σύνολο των απασχολούμενων ανά περιφέρεια. Σύμφωνα με τη βάση δεδομένων της Eurostat, κατά για το έτος 2013, η εν λόγω συμμετοχή υπολογίζεται ως εξής:

Πίνακας 1				
Απασχόληση στον αγροτικό τομέα – ελληνικές περιφέρειες επιπέδου NUTS 2 – 2013				
% επί της συνολικής				
	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία		Συνολική απασχόληση	Συμμετοχή γεωργίας κ.λπ. επί του συνόλου
	(χιλιάδες - .000)		(χιλιάδες - .000)	(%)
ΕΕ (28 χώρες)	10.583,5		217.529,3	4,9
Ελλάδα	494,6		3.613,4	13,7
Ανατολική Μακεδονία, Θράκη	57,1		188,0	30,4
Κεντρική Μακεδονία	86,6		582,0	14,9
Δυτική Μακεδονία	14,8		81,5	18,2
Θεσσαλία	59,5		236,4	25,2
Ήπειρος	23,3		111,2	21,0
Ιόνια Νησιά	16,1		84,8	19,0
Δυτική Ελλάδα	59,6		229,1	26,0
Στερεά Ελλάδα	36,6		172,0	21,3
Πελοπόννησος	65,2		201,1	32,4
Αττική	13,2		1.347,5	1,0
Βόρειο Αιγαίο	9,3		65,2	14,3
Νότιο Αιγαίο	9,8		107,4	9,1
Κρήτη	43,6		207,4	21,0
Πηγή: Eurostat Database [Code: lfst_r_lfe2en2 – Last update: 15.04.14 – Extracted on: 14.05.14] και ιδία επεξεργασία				

Με βάση τα παραπάνω, ως «αγροτικός χώρος» προς μελέτη επιλέγονται οι τέσσερις περιφέρειες της χώρας οι οποίες εμφανίζουν το μεγαλύτερο ποσοστό: Πελοπόννησος (32,4%), Ανατολική Μακεδονία – Θράκη (30,4%), Δυτική Ελλάδα (26,0%) και Θεσσαλία (25,2%) Στον αντίποδα, η περιφέρεια με τον υψηλότερο βαθμό «αστικότητας» είναι προφανώς η Αττική. Πρόκειται για τη μοναδική ελληνική περιφέρεια με αμιγώς αστικό / μητροπολιτικό χαρακτήρα, κάτι που αποδεικνύεται, μεταξύ πολλών άλλων, και από το εξαιρετικά χαμηλό ποσοστό συμμετοχής της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα (μόλις 1% επί της συνολικής). Η συμμετοχή αυτή είναι μακράν μικρότερη από αυτή της περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου η οποία ακολουθεί με τη δεύτερη χαμηλότερη επίδοση του σχετικού δείκτη (9,1%) (βλ. Παράρτημα – Χάρτης 1).

Επιλογή χρονικής περιόδου προς μελέτη

Ως περίοδος «οικονομικής ύφεσης» θεωρείται η σειρά των ετών κατά τα οποία ο δείκτης μεγέθυνσης του ΑΕΠ αποκτά αρνητικό πρόσημο. Σύμφωνα με τα δεδομένα

της Eurostat, η εξέλιξη του ρυθμού μεγέθυνσης του ελληνικού ΑΕΠ τα τελευταία χρόνια έχει ως εξής:

Πίνακας 2 ^α										
Ρυθμός μεγέθυνσης πραγματικού ΑΕΠ – Ελλάδα, έτη 2003 – 2013										
Ποσοστιαία μεταβολή ως προς το προηγούμενο έτος										
2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
5,9	4,4	2,3	5,5	3,5	-0,2(p)	-3,1(p)	-4,9(p)	-7,1(p)	-7,0(p)	-3,9(p)
Πηγή: Eurostat Database [Code: tec00115–Last update: 16.06.2014–Date of extraction: 17 Jun 2014] p=προσωρινά στοιχεία										

Το έτος 2008 αποτελεί το σημείο καμπής αφού για πρώτη φορά το αναπτυξιακό πρόσημο γίνεται αρνητικό. Όμως, παρότι «έτος ύφεσης», είναι δύσκολο να θεωρηθεί ως «έτος κρίσης». Το απόλυτο μέγεθος της ύφεσης το 2008 είναι οριακότατο (-0,2% ως προς το προηγούμενο έτος). Επίσης η ανάλυση των εθνικών λογαριασμών κατά τρίμηνο, σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, δείχνουν οριακή διατήρηση του θετικού πρόσημου κατά το δύο πρώτα τρίμηνα του 2008, τάση η οποία αντιστρέφεται στο τέλος του έτους με τρόπο τέτοιο ώστε μεσοσταθμικά το 2008 να εμφανίζεται οριακά αρνητικό. Τέλος, κατά γενική αντίληψη, οι αρνητικές επιπτώσεις στο βιοτικό επίπεδο του ελληνικού πληθυσμού δεν ήταν ακόμη αντιληπτές κατά το 2008. Το επόμενο έτος (2009) το αρνητικό ποσοστό απέκτησε σημαντικό μέγεθος (-3,1%), εμφανίζοντας μάλιστα «συμμετρία» ως προς τη μεγέθυνση του 2007 (+3,5%). Αντίστοιχη συμμετρία παρατηρείται και στα έτη ± 2 του 2008: +5,5% το 2006 και -4,9% το 2010. Επίσης, σε απόλυτα μεγέθη και τρέχουσες τιμές, το 2009 ήταν η πρώτη χρονιά μείωσης του ΑΕΠ (βλ. σχετικό πίνακα).

Πίνακας 2β										
Έτη «προ κρίσης»					Έτος καμπής	Έτη «κρίσης»				
2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
5,9	4,4	2,3	5,5	3,5	-0,2	-3,1	-4,9	-7,1	-7,0	-3,9

Όλα τα παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το έτος 2008 αποτέλεσε έτος καμπής. Στην παρούσα ανάλυση ως χρονιές «κρίσης» ορίζονται οι επόμενες πέντε (2009 έως και 2013) και συνεπώς, για λόγους χρονικής συμμετρίας, ως περίοδος «προ-κρίσης» θεωρείται η πενταετία που προηγήθηκε του 2008 (2003 έως και 2007), περίοδος η οποία και επίσης μελετάται συγκριτικά.

Σημειώνεται ότι η διαθεσιμότητα των στατιστικών στοιχείων που παρέχει η Eurostat σπανίως φθάνει έως το ακριβώς προηγούμενο έτος του τρέχοντος. Για παράδειγμα η χρονική υστέρηση των στοιχείων του ΑΕΠ είναι κατά κανόνα μία τριετία (δηλαδή το 2014 υπάρχει διαθεσιμότητα στοιχείων έως και το 2011). Το παραπάνω εύρος των ± 5 ετών από το έτος καμπής εφαρμόζεται όπου αυτό είναι δυνατό – όταν δεν είναι γίνεται προσαρμογή με βάση την όποια διαθεσιμότητα των στοιχείων.

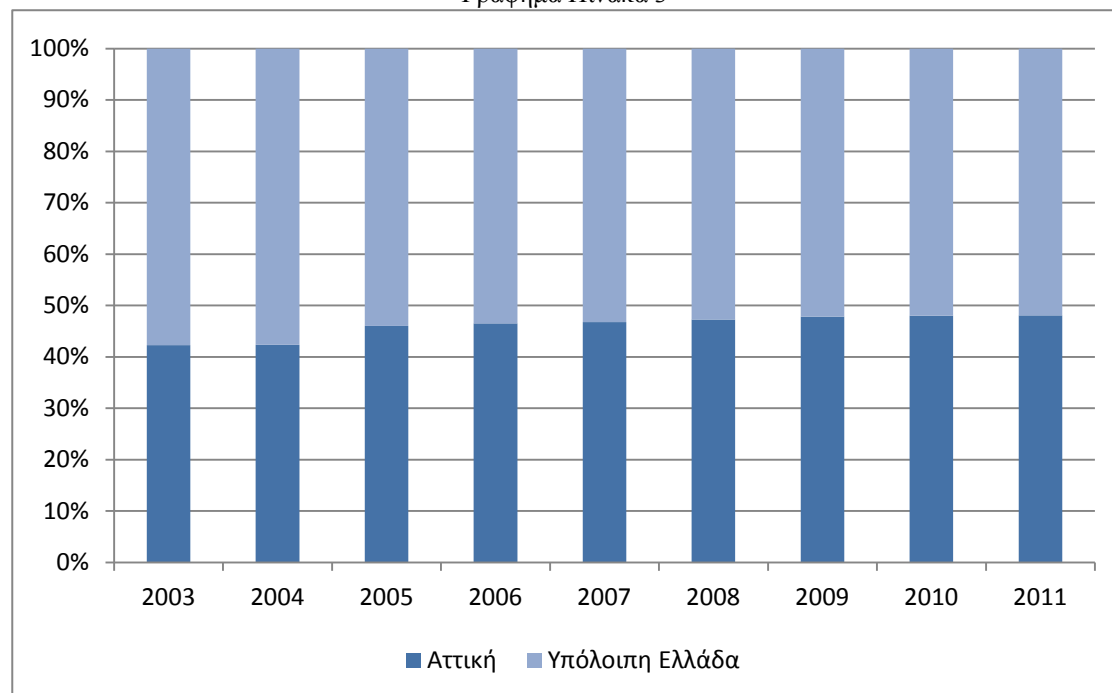
3. Αποτελέσματα

Εξέλιξη στο παραγόμενο προϊόν

Η μητροπολιτική περιφέρεια ανέκαθεν εμφάνιζε αυξημένη συμμετοχή στο εγχώριο προϊόν της χώρας. Με το χαρακτηρισμό «αυξημένη» εννοείται συμμετοχή μεγαλύτερη από την αναλογία πληθυσμού της Αττικής ως προς το συνολικό πληθυσμό της χώρας. Σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού και κατοικιών η οποίες διενεργήθηκε από την ΕΣΥΕ/ΕΛΣΤΑΤ, το 2011 στην Αττική κατοικούσε το 35,4% του μόνιμου πληθυσμού της Ελλάδας (βλ. ΦΕΚ 3465/Β/28-12-2012) (ποσοστό ουσιαστικά अपαράλλακτο από το 35,6% του 2001). Λαμβάνοντας υπόψη το παραπάνω στοιχείο, παρουσιάζει ενδιαφέρον η εξέλιξη της συμμετοχής του ΑΕΠ της περιφέρειας στο συνολικό ΑΕΠ της χώρας:

Πίνακας 3								
ΑΕΠ Ελλάδας και συμμετοχή της Περιφέρειας Αττικής – έτη 2003 - 2011								
εκατομμύρια €								
2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
172,431	185,266	193,050	208,622	223,160	233,198	231,081	222,152	208,532
72,861	78,433	88,846	97,001	104,426	110,192	110,494	106,654	100,317
Συμμετοχή της Περιφέρειας Αττικής (% επί του συνολικού):								
42,3	42,3	46,0	46,5	46,8	47,3	47,8	48,0	48,1
Πηγή: Eurostat Database, διάφοροι πίνακες και ίδια επεξεργασία								

Γράφημα Πίνακα 3

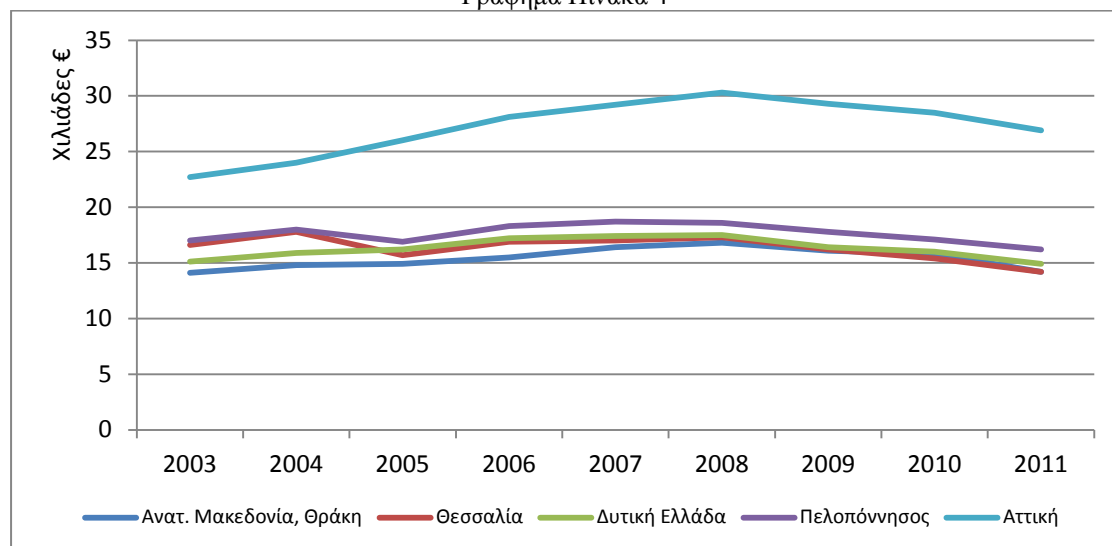

Η συμμετοχή της Αττικής στο συνολικό εθνικό προϊόν είναι διαχρονικά υψηλότερη από την (ούτως ή άλλως υψηλή) πληθυσμιακή της βαρύτητα. Από αυτό το

γεγονός προκύπτει το φαινόμενο του υψηλότερου κατά κεφαλή προϊόντος της μητροπολιτικής περιφέρειας εν συγκρίσει με της υπόλοιπης Ελλάδας. Η συνεχώς αυξητική τάση του ποσοστού συμμετοχής της Αττικής δεν ανακόπτεται ούτε με την έναρξη της οικονομικής κρίσης, αν και εμφανίζεται μία επιβράδυνση της τάσης, αφού βεβαίως το ποσοστό έχει προσεγγίσει το 50% του συνόλου της χώρας. Αντίστοιχο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση της Αττικής με τις τέσσερις έντονα αγροτικές περιφέρειες οι οποίες έχουν επιλεγεί:

Πίνακας 4									
ΑΕΠ κατά κεφαλή σε τρέχουσες τιμές εκφρασμένο σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης – επιλεγμένες ελληνικές περιφέρειες επιπέδου NUTS 2 – έτη 2003 - 2011									
ΜΑΔ									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ΕΕ (28 χώρες)	20.600	21.600	22.400	23.600	24.900	25.000	23.400	24.400	25.100
Ελλάδα	19.200	20.200	20.300	21.800	22.500	23.100	22.100	21.300	20.000
Αν. Μακεδονία, Θράκη	14.100	14.800	14.900	15.500	16.400	16.800	16.100	15.800	14.200
Θεσσαλία	16.600	17.800	15.700	16.900	17.000	17.300	16.200	15.400	14.200
Δυτική Ελλάδα	15.100	15.900	16.200	17.200	17.400	17.500	16.400	16.000	14.900
Πελοπόννησος	17.000	18.000	16.900	18.300	18.700	18.600	17.800	17.100	16.200
Αττική	22.700	24.000	26.000	28.100	29.200	30.300	29.300	28.500	26.900
Πηγή: Eurostat Database [Code: nama_r_e2gdp – Last update: 03.03.14 – Extracted on: 17.06.14] και ιδία επεξεργασία									

Γράφημα Πίνακα 4

Σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία, το κατά κεφαλή ΑΕΠ κατά την τριετία 2009-2011 (τονίζεται ότι ο υπολογισμός δίνεται σε τρέχουσες τιμές και σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης):

- στην Ανατολική Μακεδονία – Θράκη μειώθηκε κατά 15,5%
- στη Θεσσαλία κατά 17,9%
- στη Δυτική Ελλάδα κατά 14,9%

- στην Πελοπόννησο κατά 12,9%
- στην Αττική κατά 11,2%

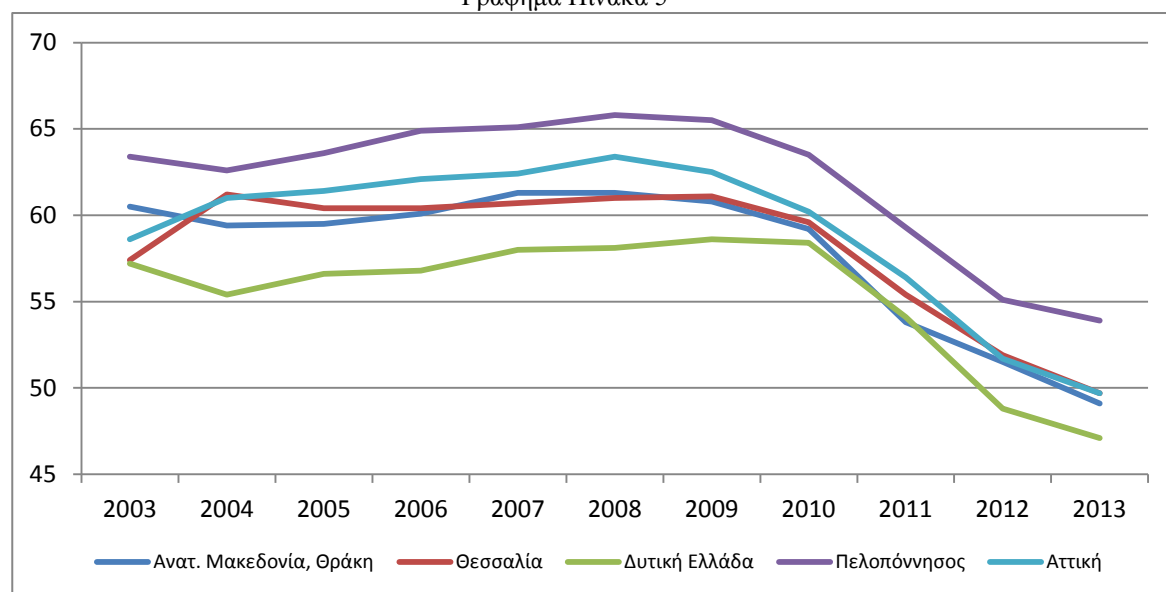
Η αστική περιφέρεια φαίνεται ότι περιορίζει σχετικά τις απώλειες εν συγκρίσει με τις τέσσερις αγροτικές. Από μία άλλη οπτική, μεγαλύτερη μείωση του προϊόντος της Αττικής θα συμπαρέσυρε την εθνική επίδοση σε ακόμη μεγαλύτερη ύφεση, με ό,τι αυτό θα σήμαινε για τις δημοσιονομικές προοπτικές της χώρας (βλ. Παράρτημα – Χάρτης 2).

Εξέλιξη σε απασχόληση και ανεργία

Τα στοιχεία απασχόλησης – ανεργίας που παρέχει η Eurostat καλύπτουν πλήρως την πενταετία 2009 - 2013 και συνεπώς τα συμπεράσματα που προκύπτουν είναι ακόμη ασφαλέστερα. Σύμφωνα με αυτά, η εξέλιξη του ποσοστού απασχόλησης είχε ως εξής:

Πίνακας 5											
Ποσοστό απασχόλησης – και στα δύο φύλα – ηλικίες 15-64 – επιλεγμένες ελληνικές περιφέρειες επιπέδου NUTS 2 – έτη 2003 - 2013											
% της συνολικής											
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ΕΕ (28 χώρες)	62,5	62,6	63,3	64,3	65,2	65,7	64,4	64,0	64,1	64,0	64,0
Ελλάδα	58,9	59,6	60,1	61,0	61,4	61,9	61,2	59,6	55,6	51,3	49,3
Αν. Μακεδονία, Θράκη	60,5	59,4	59,5	60,1	61,3	61,3	60,8	59,2	53,8	51,5	49,1
Θεσσαλία	57,4	61,2	60,4	60,4	60,7	61,0	61,1	59,6	55,4	51,9	49,7
Δυτική Ελλάδα	57,2	55,4	56,6	56,8	58,0	58,1	58,6	58,4	54,1	48,8	47,1
Πελοπόννησος	63,4	62,6	63,6	64,9	65,1	65,8	65,5	63,5	59,3	55,1	53,9
Αττική	58,6	61,0	61,4	62,1	62,4	63,4	62,5	60,2	56,4	51,7	49,7
Πηγή: Eurostat Database [Code: lfst_r_lfe2emprr – Last update: 13.06.14 – Extracted on: 17.06.14] και ιδία επεξεργασία											

Γράφημα Πίνακα 5

Αναλύοντας τα παραπάνω στοιχεία, η απασχόληση κατά την πενταετία της κρίσης (2009 - 2013):

- στην Ανατολική Μακεδονία – Θράκη μειώθηκε κατά 19,9% (ο υπολογισμός αφορά στο επίπεδο του 61,3%¹) έναντι αύξησης κατά 1,3% (στο αντίστοιχο επίπεδο τιμών) κατά την πενταετία προ κρίσης
- στη Θεσσαλία μειώθηκε κατά 18,5% έναντι αύξησης κατά 6,3% αντίστοιχα
- στη Δυτική Ελλάδα κατά 18,9% έναντι αύξησης 1,6%
- στην Πελοπόννησο κατά 18,1% έναντι αύξησης 3,8%
- στην Αττική μειώθηκε κατά 21,6% έναντι αύξησης 8,2% προ κρίσης.

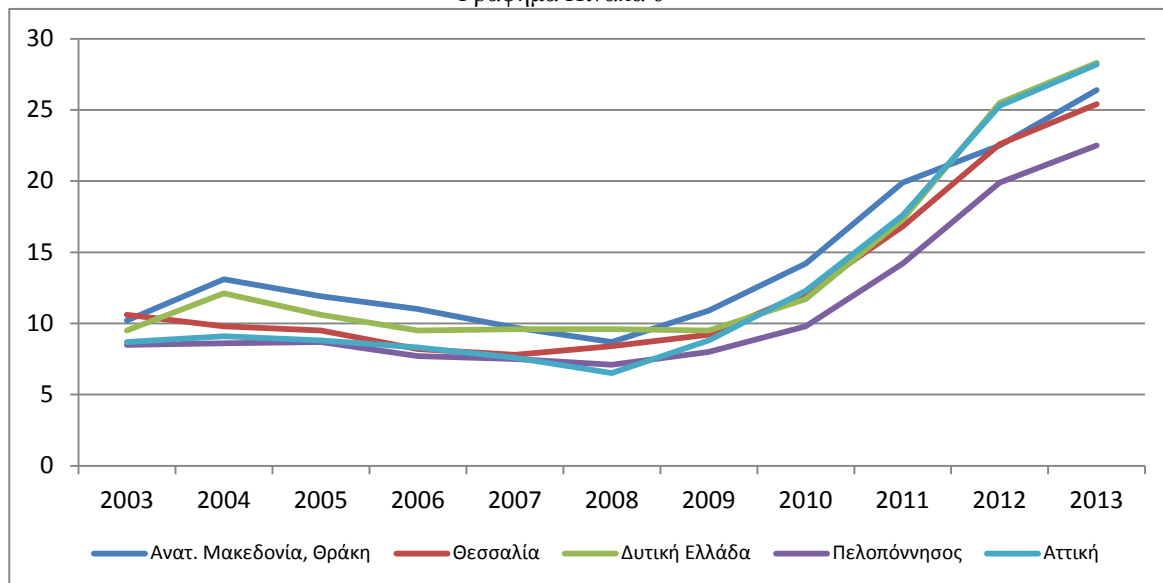
(βλ. Παράρτημα – Χάρτης 3)

Ανάλογη εικόνα προκύπτει και από την αντίστοιχη μελέτη του ποσοστού ανεργίας – αναλυτικά:

Πίνακας 6											
Ποσοστό ανεργίας – και στα δύο φύλα – ηλικίες 15 ετών και άνω – επιλεγμένες ελληνικές περιφέρειες επιπέδου NUTS 2 – έτη 2003 – 2013											
% του εργατικού δυναμικού											
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ΕΕ (28 χώρες)	9,1	9,3	9,0	8,2	7,2	7,0	9,0	9,6	9,7	10,5	10,8
Ελλάδα	9,3	10,2	9,8	8,9	8,3	7,7	9,5	12,5	17,7	24,2	27,3
Αν. Μακεδονία, Θράκη	10,2	13,1	11,9	11,0	9,7	8,7	10,9	14,2	19,9	22,5	26,4
Θεσσαλία	10,6	9,8	9,5	8,2	7,8	8,4	9,2	12,1	16,8	22,6	25,4
Δυτική Ελλάδα	9,5	12,1	10,6	9,5	9,6	9,6	9,5	11,7	17,3	25,5	28,3
Πελοπόννησος	8,5	8,6	8,7	7,7	7,5	7,1	8,0	9,8	14,2	19,9	22,5
Αττική	8,7	9,1	8,8	8,3	7,6	6,5	8,8	12,3	17,6	25,3	28,2
Πηγή: Eurostat Database [Code: lfst_r_lfu3rt – Last update: 13.06.14 – Extracted on: 17.06.14] και ιδία επεξεργασία											

¹ Ο υπολογισμός δεν αφορά στην απόλυτη διαφορά από το 61,3% στο 49,1%, δηλαδή 12,2%, αλλά στην ποσοστιαία μείωση από τη μία τιμή στην άλλη – π.χ. μείωση από το 20% στο 10% σημαίνει μείωση στο μισό, δηλαδή κατά 50%. Αυτή η λογική ακολουθείται για όλες της τιμές της παραπάνω παραγράφου.

Γράφημα Πίνακα 6

Με τον ίδιο τρόπο ανάλυσης που εφαρμόστηκε στη μελέτη της απασχόλησης, το ποσοστό ανεργίας κατά την πενταετία της κρίσης:

- στην Ανατολική Μακεδονία – Θράκη αυξήθηκε κατά 203%, δηλαδή υπερτριπλασιάστηκε. Κατά την πενταετία προ κρίσης είχε μειωθεί κατά 15% στο τότε επίπεδο του 8,7% (μείωση 15% επί του αρχικού επιπέδου 10,2%)
- στη Θεσσαλία αυξήθηκε κατά 202% (έναντι μείωσης προ κρίσης κατά 21% στο τότε επίπεδο)
- στη Δυτική Ελλάδα κατά 195% (έναντι επίσης αύξησης προ κρίσης κατά 1%)
- στην Πελοπόννησο κατά 217% (μείωση προ κρίσης κατά 16%)
- στην Αττική κατά την πενταετία της κρίσης το ποσοστό ανεργίας υπερτετραπλασιάστηκε, αφού αυξήθηκε κατά 334%. Την αντίστοιχη πενταετία προ κρίσης είχε μειωθεί κατά 25% (από το επίπεδο του 8,7% στο 6,5%).

Συνεπώς το τίμημα της αστικής περιφέρειας είναι μεγαλύτερο όσον αφορά στην εξέλιξη της αγοράς εργασίας (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η κατάσταση στις αγροτικές περιφέρειες είναι σημαντικά καλύτερη). Επίσης, η μεγάλη αυξομείωση των ποσοστών στις δύο περιόδους (πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης) φανερώνει την εντονότερη ρευστότητα του φαινομένου στον αστικό χώρο. Οι λόγοι μπορούν να αναζητηθούν στην εντονότερη εμπορευματοποίηση της εργασίας στον μητροπολιτικό χώρο, το ανταγωνιστικότερο περιβάλλον κ.α.

4. Ο αγροτικός τομέας σε συνθήκες κρίσης και ο ρόλος της νέας ΚΑΠ

Κατά την παρούσα οικονομική συγκυρία, είναι εξαιρετικά σημαντικό να διερευνηθεί ο ρόλος που μπορεί να διαδραματίσει η γεωργία αλλά και ευρύτερα ο αγροτικός χώρος στην προσπάθεια εκκίνησης μιας αναπτυξιακής διαδικασίας της ελληνικής οικονομίας, ειδικότερα, αν λάβουμε υπόψη ότι η συμβολή του αγροτικού τομέα στην ελληνική οικονομία είναι αρκετά σημαντική, πολύ πιο πάνω από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27 (Ε.Ε.-27).

Συγκεκριμένα, η συμμετοχή του αγροτικού τομέα στο ΑΕΠ της Ελλάδας, για το 2011 ήταν 2,5% , στην απασχόληση 12,4% και στις εξαγωγές, κατά το 2012, 26,8 % (ΕΕ 2012, 2013). Το εμπορικό ισοζύγιο των αγροτικών προϊόντων παραμένει ελλειμματικό αλλά με σαφή τάση μείωσης καθώς, κατά το 2012 περιορίστηκε σε

ποσοστό περίπου 44% σε σχέση με το 2011 (από περίπου 2 δις ευρώ το 2011 στα περίπου 1.100 δις ευρώ το 2012) σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. Το γεωργικό εισόδημα μειώθηκε το 2012 κατά 5,3% σε σχέση με το 2011. Αυτή η μείωση εν μέρει μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι οι τιμές των εισροών στην αγροτική παραγωγή παρουσιάζουν αυξητικές τάσεις ενώ οι τιμές των εκροών παραμένουν σταθερές κατά τα έτη 2009-2012 (ΠΑΣΕΓΕΣ 2013).

Παράλληλα, ο ελληνικός αγροτικός τομέας, σχεδόν τρεις δεκαετίες μετά την ένταξη της Ελλάδας, συνεχίζει να παρουσιάζει σημαντική εξάρτηση από την ΚΑΠ σε όρους εισοδημάτων αλλά και συνολικών μεταβιβάσεων. Είναι χαρακτηριστικό ότι για το 2011 η συμμετοχή των επιδοτήσεων της ΚΑΠ επί της καθαρής προστιθέμενης αξίας ανήλθαν στο 48,2% από τις επιδοτήσεις που προέρχονται από την ΕΕ και, παράλληλα, οι χρηματοδοτήσεις από την ΚΑΠ φθάνουν το 2,5–3% περίπου του Α.Ε.Π. ετησίως.

Τον Οκτώβριο του 2011, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέθεσε τις νομοθετικές προτάσεις για την ΚΑΠ για την περίοδο 2014-2020. Ενώ τον Ιούνιο του 2013 επήλθε η πολιτική συμφωνία μεταξύ της Επιτροπής, του Συμβουλίου και του Κοινοβουλίου. Οι κύριες προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η ευρωπαϊκή γεωργία κατά το προσεχές διάστημα συνοψίζονται σε οικονομικές, περιβαλλοντικές και χωρικές. Η Επιτροπή θεωρεί ότι η απάντηση σε αυτές τις προκλήσεις θα πρέπει να περιλαμβάνει τη δικαιότερη αναδιανομή των άμεσων επιδοτήσεων ανάμεσα στα κράτη μέλη, την οικολογική εστίαση στα μέτρα πολιτικής και την προώθηση της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας.

Ακολουθούν προτάσεις για τις δράσεις που μπορούν να αναληφθούν στο πλαίσιο της νέας Κ.Α.Π.

Προτάσεις

Για την βελτίωση των όρων του ελληνικού γεωργικού εμπορικού ισοζυγίου, θα πρέπει να μεταβληθεί το παραγωγικό μοντέλο της χώρας. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τον προσανατολισμό προς τις διεθνείς αγορές με ασφαλή και ποιοτικά αγροδιατροφικά προϊόντα τα οποία θα ενσωματώνουν τα ιδιαίτερα τοπικά πολιτιστικά και ιστορικά χαρακτηριστικά. Μελέτες έχουν δείξει ότι οι καταναλωτές θα είναι διατεθειμένοι να προμηθευτούν σε υψηλότερες τιμές προϊόντα που πληρούν τα παραπάνω χαρακτηριστικά.

Επίσης, είναι σημαντικό να μεταβληθεί η σχέση μεταξύ της ζωικής και της φυτικής παραγωγής που επί σειρά δεκαετιών κυμαίνεται στο ποσοστό του 70% υπέρ της ζωικής παραγωγής. Λαμβάνοντας υπόψη ότι στον τομέα της κτηνοτροφίας το εμπορικό ισοζύγιο είναι διαχρονικά σαφώς πιο ελλειμματικό, αλλά και τις διατροφικές συνήθειες των εγχώριων καταναλωτών, μία ενδεχόμενη τέτοια μεταβολή θα είχε θετικές επιπτώσεις στην άμβλυνση του αρνητικού γεωργικού εμπορικού ισοζυγίου.

Επιπρόσθετα είναι σημαντική η αναδιάρθρωση στην αγορά των αγροτικών προϊόντων. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τον εκσυγχρονισμό της λειτουργίας των ομάδων παραγωγών ασκώντας μεγαλύτερη επιρροή στους όρους παραγωγής, εμπορίας και διακινήσεις των αγροτικών προϊόντων σε όλα τα στάδια της αγροδιατροφικής αλυσίδας (από την αγορά των εισροών μέχρι το τελικό προϊόν) καθώς και την ενδυνάμωση της συμβολαιακής γεωργίας. Μέσω της συμβολαιακής γεωργίας επιτυγχάνεται η απορρόφηση του όγκου της παραγωγής από τη μεταποιητική βιομηχανία αλλά και τις μεγάλες εμπορικές αλυσίδες στο λιανεμπόριο. Καθώς είναι εξασφαλισμένη η απορρόφηση όλης της παραγωγής, μειώνεται μέρος του κινδύνου για τον γεωργό αυξάνοντας την πιστοληπτική του ικανότητα. Επακόλουθα, δημιουργούνται ευνοϊκές συνθήκες για αύξηση των επενδύσεων στη

παραγωγική διαδικασία και παρέχεται η δυνατότητα για πιο μακροχρόνιο οικονομικό σχεδιασμό της εκμετάλλευσης.

Το νέο πλαίσιο πολιτικής που προτείνεται για την αγροτική ανάπτυξη στην περίοδο 2014-20, μπορεί να έχει ιδιαίτερα θετικές επιπτώσεις στην περίπτωση της Ελλάδας, καθώς είναι δυνατό να αποτελέσει κίνητρο για αποτελεσματικότερες και πιο στοχευμένες δράσεις. Ευνοϊκά στοιχεία του νέου πακέτου είναι: (α) η μεγαλύτερη ενίσχυση που προτείνεται για τις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές, μέσω των υψηλότερων ποσοστών συγχρηματοδότησης, (β) η διατήρηση του καθεστώτος για τα μικρά νησιά του Αιγαίου και τις Λιγότερο Αναπτυγμένες Περιοχές (στο 20% των πόρων του ΕΓΤΑΑ) και (γ) η στόχευση σε δράσεις που αφορούν στην καινοτομία και στην ενδυνάμωση του ρόλου των ομάδων παραγωγών στην αγροδιατροφική αλυσίδα.

Σε κάθε περίπτωση, προϋπόθεση αποτελεί η αξιοποίηση της ευελιξίας που παρέχεται σε κάθε κράτος-μέλος ως προς τις θεματικές τις οποίες μπορεί να επιλέξει, έτσι ώστε να γίνει αποτελεσματικότερη χρήση των διατιθέμενων εθνικών και κοινοτικών κονδυλίων και να ενισχυθεί η αποδοτικότητα του όλου προγράμματος. Επιπρόσθετα, ο συντονισμός των διαρθρωτικών ταμείων που προκρίνεται μέσω του σχεδιασμού και της εφαρμογής του ΕΣΠ (Ενιαίου Στρατηγικού Πλαισίου) μπορεί να συμβάλει στη σταδιακή εξάλειψη αποσπασματικών και, σε κάποιες περιπτώσεις, αλληλεπικαλυπτόμενων δράσεων.

Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι η σύναψη της Εταιρικής Σχέσης, που περιλαμβάνει την αρχή της «αιρεσιμότητας», προϋποθέτει σημαντικές προσαρμογές από την πλευρά της ελληνικής δημόσιας διοίκησης. Τέτοιες προσαρμογές συμπεριλαμβάνουν τόσο την αναδιοργάνωση της λειτουργίας των εμπλεκόμενων δημόσιων οργανισμών, όσο και την αλλαγή φιλοσοφίας στη λογική των μετρήσιμων στόχων και στην προσέγγιση κόστους-οφέλους. Χωρίς αυτές, η πιθανότητα απώλειας σημαντικών κονδυλίων θα θέσει σε κίνδυνο την εφαρμογή ολόκληρου του ΠΑΑ. Επομένως θα μπορούσε να διεκδικηθεί από την ελληνική μεριά μία περίοδος προσαρμογής αναφορικά με τους όρους που περιλαμβάνονται στη Σύμβαση Εταιρικής Σχέσης, λαμβάνοντας υπόψη τις μεταρρυθμίσεις που πρέπει να επιτελεστούν στη λειτουργία του κράτους, την εξαιρετικά αρνητική οικονομική συγκυρία, αλλά και την πρόσφατη εμπειρία στην αδυναμία της τήρησης των όρων του μνημονίου, ιδίως αυτών που περιλαμβάνουν αλλαγές διαρθρωτικού χαρακτήρα.

Καθώς η συμβολή της καινοτομίας, της έρευνας & τεχνολογίας στην ανάπτυξη του αγροτικού χώρου είναι καθοριστική, αναδεικνύεται ως η κυρίαρχη παράμετρος για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της εγχώριας γεωργίας αλλά και την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου. Παράλληλα, ιδιαίτερα σημαντικός κρίνεται και ο ρόλος των γεωργικών εφαρμογών, δηλαδή της μεταφοράς της εξειδικευμένης γνώσης από τους χώρους παραγωγής της στον αγροτικό χώρο.

Επακόλουθα, αποτελεί προτεραιότητα η ενίσχυση της καινοτομίας και της έρευνας & τεχνολογίας στο εσωτερικό και να ανατραπεί η σχέση που προσδιορίζει την Ελλάδα ως καθαρό λήπτη τεχνολογικών εφαρμογών από το εξωτερικό. Παράλληλα είναι σημαντικό να ενισχυθούν και σε κάποιες περιπτώσεις να αναδιαρθρωθούν οι δομές εκπαίδευσης, κατάρτισης και συμβουλευτικής των πληθυσμών που κατοικούν και δραστηριοποιούνται στην ελληνική ύπαιθρο.

Τέλος κρίνεται επιτακτική η ανανέωση και βελτίωση του ανθρώπινου δυναμικού της ελληνικής γεωργίας σε ηλικία και εκπαίδευση. Για να γίνει αυτό πρέπει να δοθεί έμφαση στην ενίσχυση της εγκατάστασης νέων αγροτών, με δράσεις για τη μεταφορά ανθρωπίνου δυναμικού από τα αστικά κέντρα, καθώς και στην άνοδο του εκπαιδευτικού επιπέδου όλων των απασχολούμενων στη γεωργία, μέσω

της σύνδεσης κάθε μορφής ενισχύσεων με το επίπεδο εκπαίδευσης τους με στόχο την παραγωγή διεθνώς ανταγωνιστικών προϊόντων υψηλής ποιότητας

Η ΚΑΠ της νέας προγραμματικής περιόδου δίνει τις ευκαιρίες και παρέχει τα εργαλεία για την επίτευξη των προαναφερθέντων στόχων.

5. Συμπεράσματα

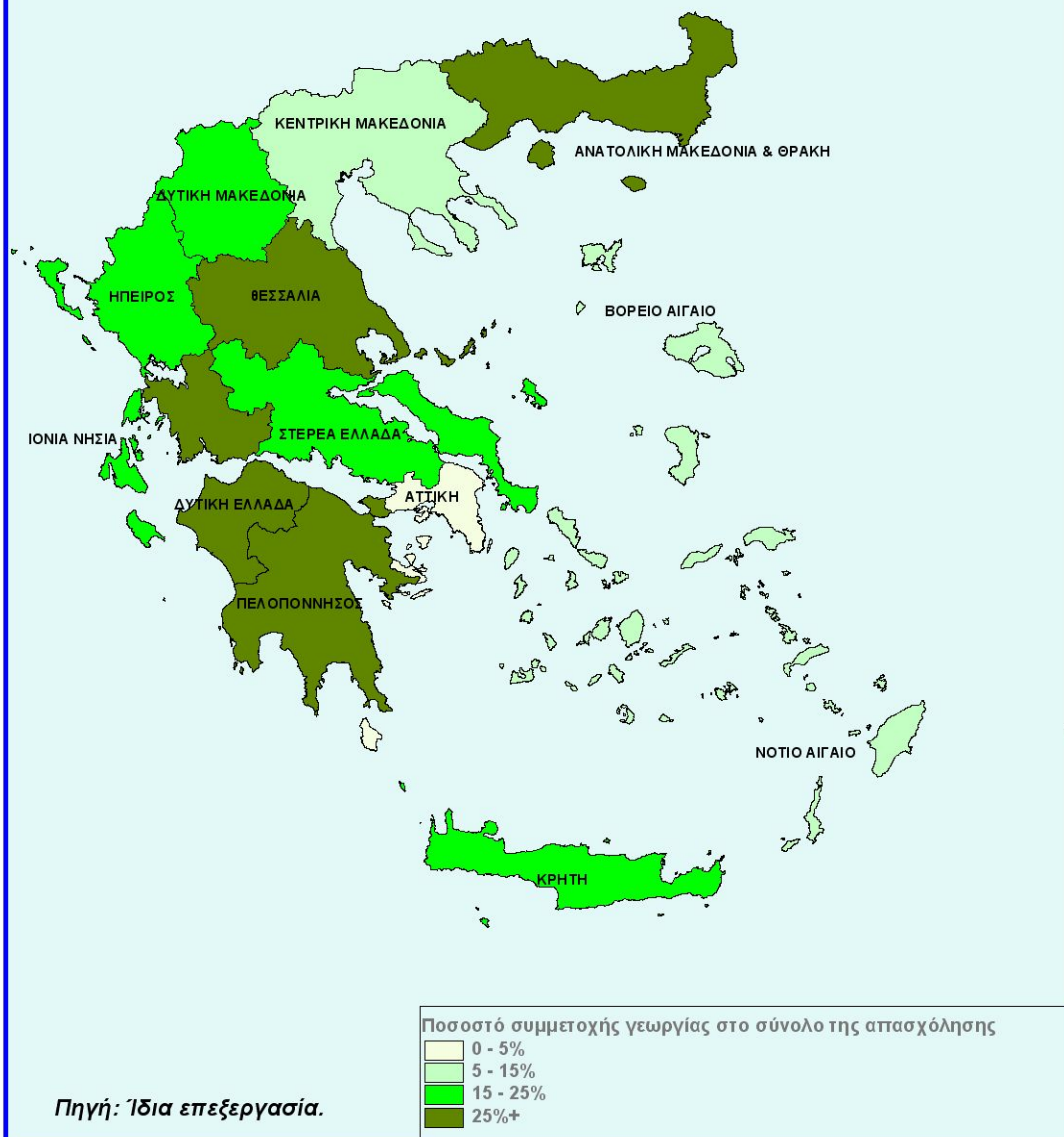
Η τρέχουσα οικονομική κρίση επηρέασε αρνητικά σε πολύ μεγάλο βαθμό τόσο το ύψος του παραγόμενου προϊόντος, όσο και το ύψος της απασχόλησης. Τα συγκριτικά στοιχεία δείχνουν ότι ο αγροτικός χώρος της Ελλάδας επιβαρύνθηκε περισσότερο από την συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας ενώ ο αστικός / μητροπολιτικός χώρος περισσότερο από τη μείωση της απασχόλησης.

Όπως ήδηθηκε, στις σημερινές συνθήκες προβάλλει ως επιτακτική αναγκαιότητα για την ελληνική γεωργία να εκμεταλλευτεί τις χρηματικές μεταβιβάσεις αλλά και το θεσμικό πλαίσιο που της παρέχει η ΚΑΠ της νέας προγραμματικής περιόδου. Είναι σημαντικό για τον ελληνικό αγροτικό τομέα να κινηθεί με βάση το δίπολο ανταγωνιστικότητα-εξωστρέφεια, κατασκευάζοντας ένα μοντέλο γεωργίας που να ανταποκρίνεται αποτελεσματικότερα στις σημερινές συνθήκες αλλά και σε μία μακροχρόνια στρατηγική για τον ελληνικό αγροτικό τομέα.

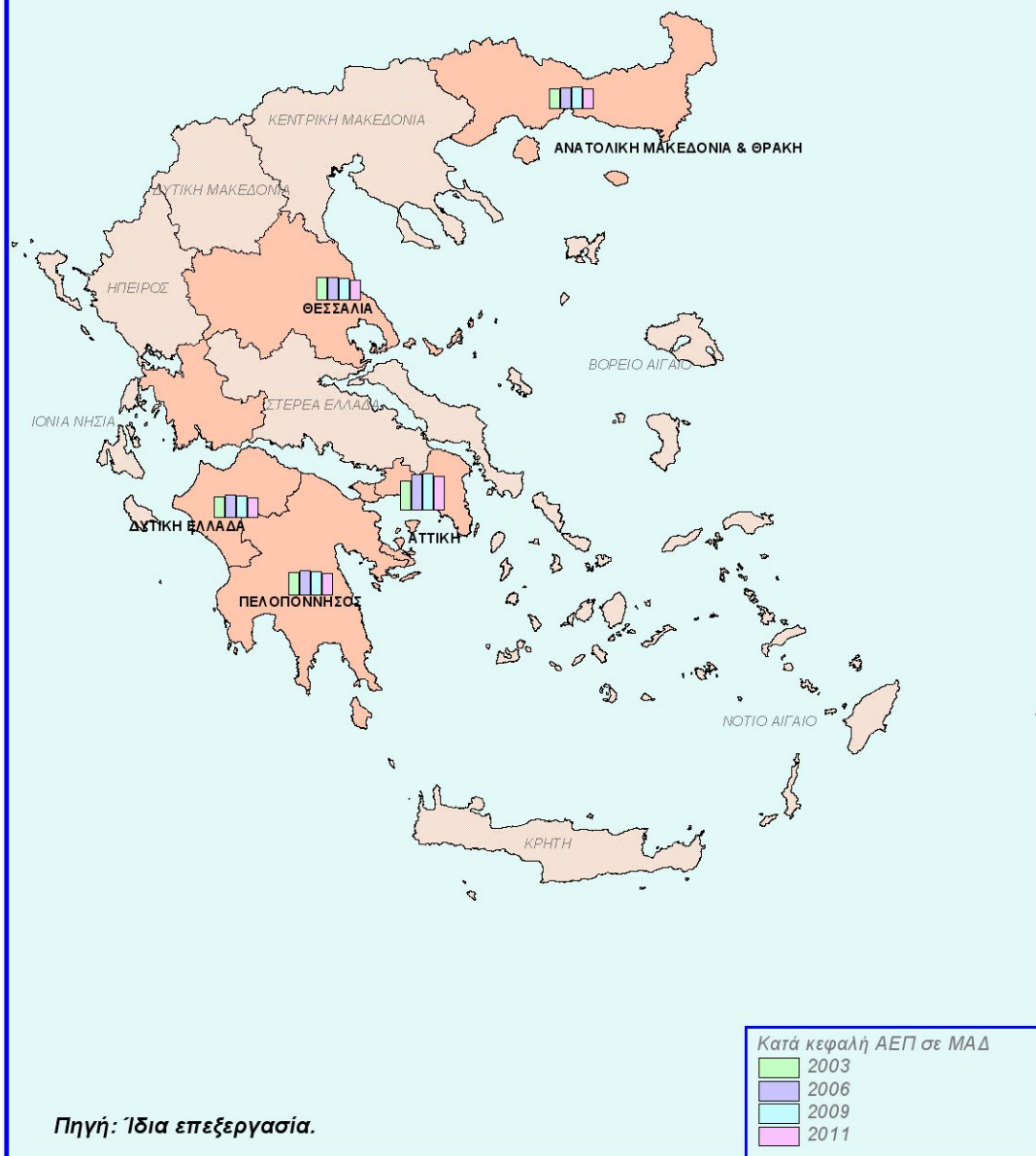
Σε αυτή την περίπτωση θα μπορέσει να διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στην έξοδο της χώρας από την τρέχουσα οικονομική κρίση και παράλληλα να αποτελέσει παράγοντα αποσυμπίεσης για τον αστικό χώρο, κυρίως σε όρους απασχόλησης.

Παράρτημα-Χάρτες

**Χάρτης 1: Απασχόληση στον Αγροτικό Τομέα - Συμμετοχή της γεωργίας
(επί τοις % του συνόλου), σε ελληνικές περιφέρειες επιπέδου NUTS 2**

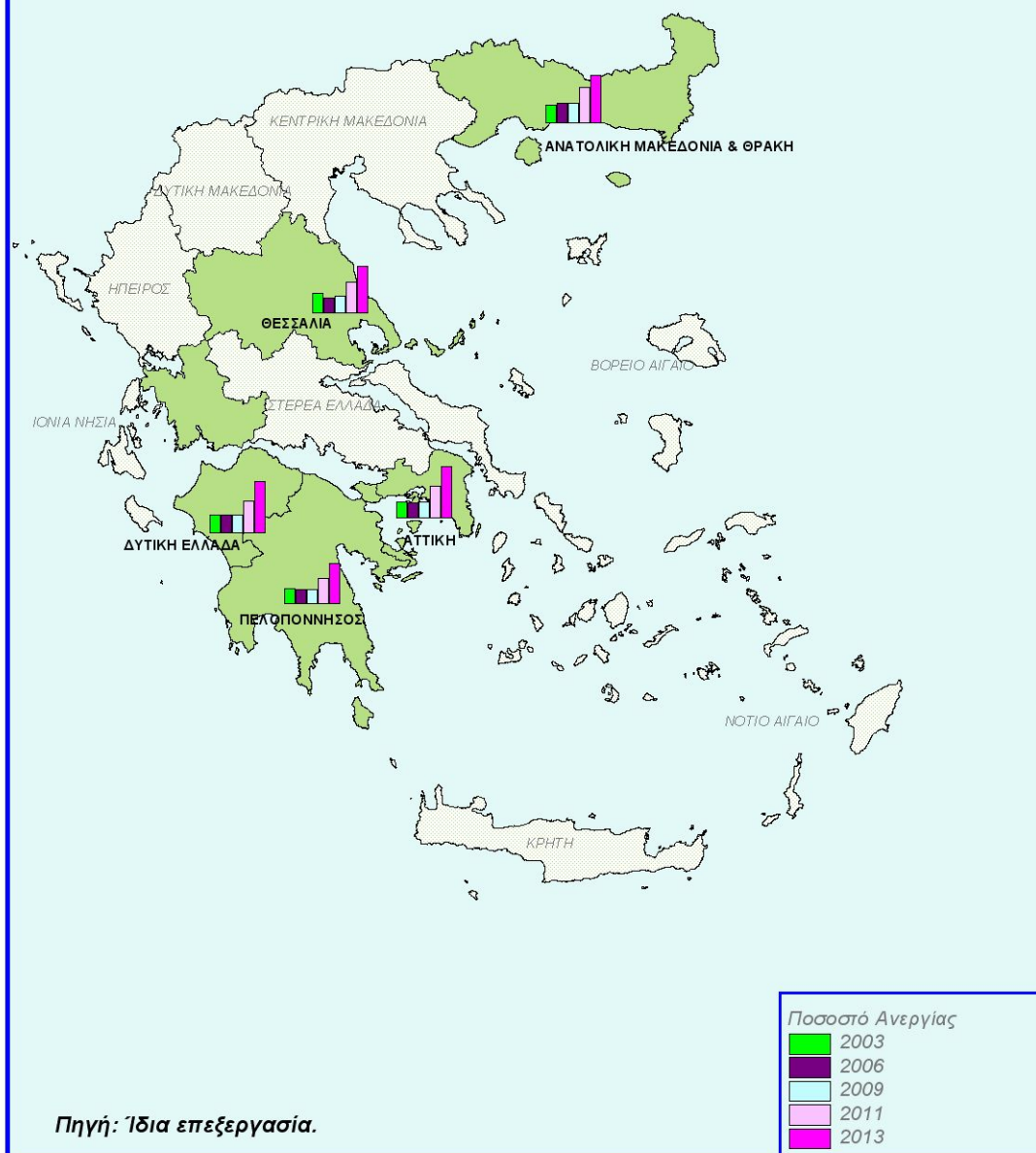
Χάρτης 2: ΑΕΠ κατά κεφαλή σε τρέχουσες τιμές εκφρασμένο σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης, σε επιλεγμένες ελληνικές περιφέρειες επιπέδου NUTS 2

Χάρτης 3: Ποσοστό Απασχόλησης - και στα δύο φύλα - ηλικίες 15-64, σε επιλεγμένες ελληνικές περιφέρειες επιπέδου NUTS 2

Χάρτης 4: Ποσοστό Ανεργίας - και στα δύο φύλα - ηλικίες άνω των 15, σε επιλεγμένες ελληνικές περιφέρειες επιπέδου NUTS 2

Βιβλιογραφία – Πηγές στατιστικών δεδομένων

- Chrysoloras N., *Rebuilding Eurozone's Ground Zero – A review of the Greek economic crisis*, LSE – Hellenic Observatory papers on Greece and Southeast Europe GreeSE Paper No. 66, January 2013
- Zavras D., Tsiantou V, Pavi E., Mylona K, Kyriopoulos J., *Impact of economic crisis and other demographic and socio-economic factors on self-rated health in Greece*, European Journal of Public Health, (2013) 23 (2): 206-210
- Eurostat Database (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)
- European Commission, *Overview of the CAP reform*, Agricultural Policy Perspectives Brief N. 5, Dec. 2013.
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) (<http://www.statistics.gr>)
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, «Αποτελέσματα της Απογραφής Πληθυσμού – Κατοικιών 2011 που αφορούν στο Μόνιμο Πληθυσμό της Χώρας» (ΦΕΚ 3465/Β/28-12-2012)
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013), Μεταρρύθμιση της ΚΓΠ - Επεξήγηση των βασικών στοιχείων, Ενημερωτικό Σημείωμα, Βρυξέλλες 26 Ιουνίου
- ΕΕ 2014, *Γεωργία: Μία εταιρική σχέση ανάμεσα στην Ευρώπη και τους Αγρότες της*, Ευρωπαϊκή Επιτροπή Γενική Διεύθυνση Επικοινωνίας.
- Μαραβέγιας, Ν, Δούκας Ε.Γ, 2013, «Η συμβολή της νέας Κοινής Αγροτικής Πολιτικής στη Βιώσιμη Αγροτική Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών» στο: Σ. Μπαμπανάσης, Ν. Μαραβέγιας, Χ. Κατσιούλης (επιμ.), *Βιώσιμα Μοντέλα Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης Ορεινών Περιοχών : Η περίπτωση της Ηπείρου και της Πίνδου*, εκδόσεις Παπαζήση